

Andelko ZELENIKA

STEĆCI SREDIŠNJEGA I SJEVERNOGA PODRUČJA OPĆINE MOSTAR

Istraživači srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka u BiH dugi niz desetljeća pokušavali su da dođu do potpunijih saznanja o ovoj specifičnoj vrsti našeg kulturno-povijesnog naslijeda. Prema najstarijim stručnim evidencijama stećaka obavljenim koncem 19. st. mostarski okrug svrstan je u područja koja imaju ispod 500 stećaka.¹ Međutim, niti najnovija evidencija stećaka u BiH i njoj susjednim republikama objavljena u monografiji Š. Bešlagića s naslovom *Stećci - kataloško-topografski pregled*, Sarajevo 1971., nije u potpunosti dala pravu sliku i rezultate o stećcima mostarskog područja.

Radeći četiri desetljeća u stručnoj službi Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Hercegovine na zaštiti i istraživanju kulturno-povijesnog naslijeda, autor ovoga priloga sa suradnicima došli su do mnogobrojnih novih podataka koji su u mnogome opovrgli raniju tvrdnju istraživača o stećcima mostarskog područja.

Pored već ranije poznatih terenskih podataka o stećcima mostarskog područja u ovome prilogu objavljujem i rezultate istraživanja obavljenih od šezdesetih do devedesetih godina prošlog stoljeća.

Dok se na užem urbanom području Mostara do našeg vremena sačuvao manji broj stećaka, bliža i dalja okolica obiluje mnogobrojnim srednjovjekovnim nekropolama i stećcima od kojih dugo vremena znatan broj nije bio poznat stručnoj i široj javnosti.

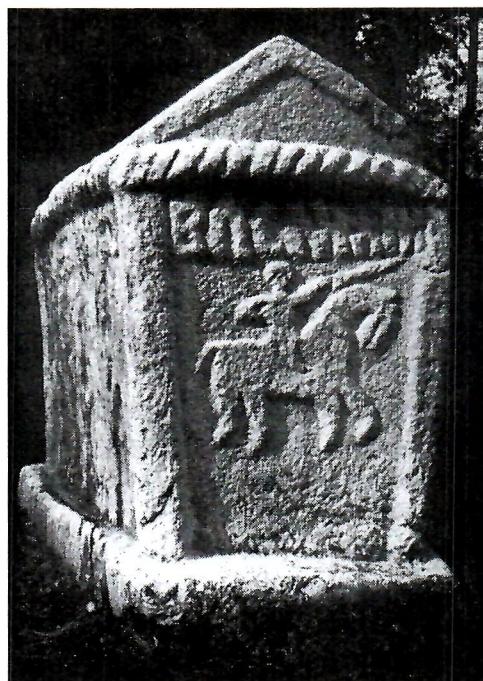
¹ Ć. TRUHELKA, *Sredovječni spomenici Bosne, Hrvatsko kolo*, Zagreb, 1943.

Stećci na užem urbanom području

- Šezdesetih i sedamdesetih godina 20. st. Muzej Hercegovine u Mostaru, koji se nalazio u objektima Islamske vjerske zajednice - mektebu i Ćejvan-ćehajinoj džamiji u starom gradu, prenio je u svoj lapidarij šest stećaka, od čega 5 iz bliže i 1 iz dalje okolice Mostara, u cilju muzejske prezentacije javnosti.²

- Dva veća kamena ulomka ukrašenog stećka, vremenom obrađenim za kamena korita koja su bila u uporabi u Tabhani kod Starog mosta, na desnoj obali Neretve, gdje se nalazila turska radionica za obradu kože.

- Stećak u obliku veće kamene ploče, ukrašen štitom i ratnikom s mačem prenesen je s Bišća polja 1955. god. u tijeku gradnje aerodroma u blizini Mukoše.

Sl. 1. Stećak Vlasnića s nekropole Troskoti kod Žovnice, prenesen u lapidarij Muzeja u Mostaru 1963. god., sada u parku Centra za kulturu. (Foto: Ć. Rajić)

² A. ZELENIKA, Problem zaštite i prenosa stećaka u Hercegovini, *Hercegovina*, br. 2. Mostar 1982., str. 125-147.

- Stećak sljemenjak u obliku sarkofaga prenesen je 1963. god. u lapidarij s nekropole u zaseoku Vlasnići, s lokaliteta Troskoti zapadno od Žovnice u blizini Mostarskog blata. Prema vrlo plastičnom ciriličnom natpisu stećak je bio nadgrobni spomenik Ljupka Vlasnića. Zbog solidne klesarske obrade, ratnika s kopljem na konju i neuobičajenog natpisa ovo je jedan od zanimljivijih spomenika ove vrste na mostarskom području.

- Sa područja Humilišana u Potocima sjeverno od Mostara, s lokaliteta Bošnjaci prenesen je 1966. god. jedan manji sanduk vrlo lijepo ukrašen sa svih vidljivih strana motivima: ratnik sa štitom i mačem, scena turnira, kolo, jelen, sidro i tordirana vrpca.

- U tijeku izgradnje HE Trebišnjica 1964. god. iz sela Panika nedaleko od Bileće u istočnoj Hercegovini u lapidarij Muzeja u Mostaru prenesen je stećak u obliku visokog sanduka ukrašen nizom arkada.

Nakon završetka minulog rata u BIH i Daytonskog mira Islamska vjerska zajednica u Mostaru preuzela je bivše prostorije koje je dugo vremena koristio Muzej Hercegovine: stari mekteb, Ćejan-čehajinu džamiju i lapidarij u kojem su se nalazili kameni spomenici. Uza suglasnost nadležnih organa Općine Stari grad na lijevoj obali Neretve svi navedeni stećci iz muzejskog lapidarija preneseni su 1997. god. u parkovski prostor Centra za kulturu na desnoj obali, nasuprot hotelu Ruža gdje se i sada nalaze.

Stećci na Carini

- Stariji sjeverni dio grada na lijevoj obali Neretve neposredno uz glavni put koji od sjevera vodi prema jugu naziva se Carina. Prema stručnoj evidenciji službe zaštite spomenika kulture i uvidom autora ovog priloga na ovom području registrirani su stećci na dvije lokacije.³

Jedini stećak sa ciriličnim natpisom do sada sačuvan u gradu Mostaru nalazi se u malom parku u Ul. M. Tita preko puta zgrade stare općine i Radničkog doma. Ovaj je stećak nadgrobni spomenik Radivoja Krivoušića ukrašen s gornje strane srednjovjekovnim štitom i mačem. Prema pouzdanoj usmenoj predaji ovaj stećak prvobitno se nalazio oko 150 m sjeverno od sadašnje lokacije i u sekundarnoj upotrebi služio je kao meitaš - kameni postolje za polaganje umrlog ispred stare Husein hodžine džamije koja se nalazila u ovom dijelu grada, a koja je porušena polovicom prošlog stoljeća. Pored navedenog stećka i džamije nalazio se još jedan stećak koji je već davno uništen.

³ A. ZELENIKA, Zapisi iz starije prošlosti Mostara i okolice, *Hercegovina*, br. 2 (10) 1996., Mostar, str. 61-76.

Izgradnjom stambenog objekta na mjestu stare džamije i stećka pored nje ovaj je nadgrobnik uza suglasnost službe zaštite i pod nadzorom autora ovoga priloga 1957. god. prenesen u susjedni parkovski prostor u kojem se i sada nalazi.

Također na prostoru Carine oko 60 m zapadno od zgrade Doma zdravlja u Ul. A. Pintula evidentirano sam 1962. god. 2 stećka u obliku ploča, od kojih je jedan bio ukrašen srednjovjekovnim štitom i mačem trolisnom lozicom i dva ukrašena mača. Nakon ponovnog pregleda ovih spomenika koncem 70-ih godina 20. st. utvrdio sam da ih je vlasnik susjedne kuće bez odobrenja službe zaštite uništio.

Navedeni stećci jedini su primjeri ove vrste nadgrobnih spomenika evidentirani na užem gradskom području i značajan dokument ostataka materijalne kulture neophodnih za izučavanje srednjovjekovne prošlosti grada na Neretvi.

Stećci na periferiji i bližoj okolini grada

Cim - Smrčenjaci

- Staro katoličko groblje zvano Smrčenjaci u Cimu ranije selu sada prigradskom naselju u zapadnom dijelu gradske periferije, istraživačima starije prošlosti Mostara poznato je više od jednog stoljeća. Po svom narodnom toponimu, arheološkom istraživanju, starim grobovima i sačuvanim stećcima ovdje se nalazilo srednjovjekovno groblje. Prema starijoj evidenciji istraživača naše prošlosti u groblju Smrčenjaci i neposredno pored njega bilo je više stećaka. Međutim, do našeg vremena sačuvala su se samo dva stećka. Jedan u obliku manjeg sanduka ukrašen sa četiri ženske figure u kolu, dok je drugi u obliku nižeg sljemenjaka.

Izgradnjom stambenog objekta istočno od groblja 1979. god. došlo je do slučajnih nalaza grobova koji su istraženi i tada je utvrđeno da se radi o srednjovjekovnom groblju.⁴

- Pored katoličkog groblja sv. Ante u Cimu oko 400 m zapadno od Smrčenjaka nalazi se jedan stećak u obliku ploče ukrašen simboličnim motivima dva polumjeseca i križa.

- U krajnjem zapadnom dijelu Cima, iznad Tute u pravcu Goranaca nalazi se staro groblje zvano Gorica. Unutar groblja nalazi se srednjovjekovna nekropola sa 6 lijepo obrađenih i ukrašenih stećaka (5 ploča i 1 sljemenjak) motivima: križa, mača, arkada, sunca, trolisne lozice i cik cak linije.

⁴ A. ANTANACKOVIĆ-SALČIĆ, *Arheološki leksikon BiH*, tom 3, str. 305.

- Također na području Cima u pravcu vrela rijeke Radobolje u blizini vodoopskrbnog bazena gradskog vodovoda na brežuljku zvanom Raděš nalazi se manja nekropola sa 7 stećaka (6 ploča i 1 sanduk). Od ukrasnih motiva na stećcima su uklesani trolisna lozica i ljudske figure u kolu.

Vihovići i Orlac

- Sjeverni dio periferije grada Mostara naziva se Orlac i Vihovići. Prije 40 godina vršeći inventarizaciju spomenika kulture autor ovoga priloga evidentirao je 3 stećka u obliku sanduka u blizini kuća Škobića i Aničića nedaleko od željezničke pruge Mostar - Sarajevo.

- Oko 250 m sjeverozapadno od navedenih stećaka, kod kuće obitelji B. Krešića na lokalitetu zvanom Humac, koji dominira širom okolicom, nalazi se veći stećak u obliku ploče.

Sutina

- Uže područje na sjevernom izlazu iz Mostara prema Sarajevu, između magistralnog puta, tvornice rashladnih uređaja i lijeve obale Neretve naziva se Sutina.

- Izgradnjom tvornice Soko 1978. god. na lokalitetu zvanom Crkvina otkrivena je ranokršćanska bazilika iz 5.-6. st. i nekropola sa srednjovjekovnim grobovima (19) i 8 stećka (6 ploča, 1 sljemenjak i 1 visoki sanduk).

U cilju zaštite stećci su dislocirani 60 m u pravcu Neretve a srednjovjekovni grobovi i ostaci ranokršćanske bazilike arheološki istraženi.⁵ Stručnim uvidom u stanje ovog lokaliteta komisija nadležnih stručnjaka utvrdila je početkom 2009. god. da su ostaci bazilike i stećci uništeni kao i čitav tvornički kompleks u neposrednoj blizini u tijeku ratnih razaranja 1992.-1995. god.

Stećci na području sjeverne mostarske kotline

Prema mnogobrojnim ostacima materijalne kulture koji vremenski potječu iz starog, a naročito srednjeg vijeka, može se zaključiti da su uvjeti za život u to doba na području sjeverne mostarske kotline bili vrlo povoljni.

⁵ Otkriće ranokršćanske bazilike i nadzor nad prijenosom stećaka izvršio je A. Zelenika, a arheološko istraživanje bazilike i srednjovjekovnih grobova A. Salčić Vukosava 1978. god.

Radi lakšeg pregleda u ovom prilogu navest ćemo nekropole sa stećcima na desnoj obali Neretve počevši od Raštana do Salakovca u pravcu sjevera te na lijevoj obali od Vrapčića, Potoka i Bijelog polja do padina Veleža.

Raštani

- Na južnom prilazu naselju Raštani, na lokalitetu zvanom Ispod sadova - Kapuša, između željezničke pruge i starog pogona Autoremont iz Mostara nalazi se ugrožena nekropola sa 25 stećaka. Spomenici su pretežno amorfognog oblika, djelomično utonuli u zemlju i razbacani u dužini od 50 m. Zbog izvođenja javnih radova (željezničke pruge, pogona Autoremonta i lokalnog puta) nekropola je znatno oštećena.

- U središnjem dijelu pravoslavnog groblja u Raštanima nalazi se veliki kameni križ veličine 160 x 80 cm koji predstavlja najstariji nadgrobni spomenik u ovom groblju.

Vojno

- Na području Donjeg Vojna, na lokalitetu zvanom Glavica, unutar pravoslavnog groblja i pored njega nalazi se jedna od većih srednjovjekovnih nekropola na području općine Mostar koja broji 93 stećka. Stećci su pretežno amorfognog oblika, djelomično utonuli u zemlju, a pojedini znatno oštećeni. Nekropola se nalazi oko 60 m zapadno od Neretve. Nijedan od stećaka nije ukrašen. Orientacija stećaka je po pravcu istok - zapad.

- Oko 50 m zapadno od navedenih stećaka, u blizini Lovrića kuće nalaze se dva stećka (ploča i oštećeni sanduk). Prema predaji mještana kod ovog lokaliteta evidentirani su nalazi starih grobova.

- U Gornjem Vojnu između desne obale Neretve i stare željezničke pruge Mostar - Sarajevo na lokalitetu zvanom Dračevica - Luka nalazi se manja nekropola sa 6 stećaka (5 ploča i 1 sanduk). Stećci su slabije obrađeni, bez ukrasa i orientirani po pravcu zapad - istok. Prema starijoj evidenciji službe zaštite spomenika kulture na ovom lokalitetu početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća bilo je 9 stećaka, od kojih je kasnije jedan broj uništen.

- Na lokalitetu Luke - Vrt Pod Dubom također u Gornjem Vojnu između novosagrađenih privatnih stambenih objekata nalaze se 2 stećka (1 ploča i 1 manji križ). Spomenici su slabije obrađeni, bez ukrasa i ugroženi stambenom izgradnjom u neposrednoj blizini.

- Između katoličkog groblja i Neretve u Gornjem Vojnu na lokalitetu Luke - Glavica na manjem tumulu i livadi vlasništvo V. Dujmovića

nalaze se 3 stećka u obliku ploča. Stećci su bez ukrasa i djelomično utoruli u zemlju.

Raška Gora (istočno ravničarsko područje)

Na istočnom ravničarskom području Raške Gore na desnoj obali Neretve u neposrednoj blizini rijeke nalaze se dvije veće i značajnije srednjovjekovne nekropole sa stećcima na širem mostarskom području. To su nekropole u zaseoku Bučići i Vituša.

- Sjeverno od Vojna pored puta prema Raškoj Gori na većem platou neposredno iznad obale Neretve smještena je nekropola sa stećcima u Bučićima. Ovo je ujedno najveća nekropola na području mostarske općine koja ima 165 stećaka, od kojih je 145 amorfognog oblika, 15 sanduka i 1 sljemenjak. Ukrašeno je 5 sanduka i jedan sljemenjak raznovrsnim motivima: ratnik s mačem, lukom i strijelom, trolisna lozica i kružno udubljenje zvano vodenica. Unutar nekropole nalazi se također veća kamena gomila promjera 10 m. Stećci su orientirani po pravcu istok - zapad. U sklopu nekropole vidljivo je više lomljenim kamenom obilježenih grobova eliptičnog oblika koje često nalazimo i na drugim nekropolama sa srednjovjekovnim stećcima.

- U zaseoku Raške Gore zvanom Vituša na užem lokalitetu Janjića spilje, 300 m nizvodno od Hidroelektrane Salakovac na desnoj obali Neretve nalazila se veća nekropola sa 68 stećaka (38 ploča i 30 sanduka). Pored toga na nekropoli se nalazi i sljemenjak i 1 dvojni stećak. Veći dio stećaka bolje je klesarske obrade, dok je manji broj oštećen. Ukrašeno je ukupno 6 stećaka raznovrsnim motivima: ratnik sa mačem i štitom, jelen, pas, obični, antropomorfni i stilizirani križ u obliku točka.

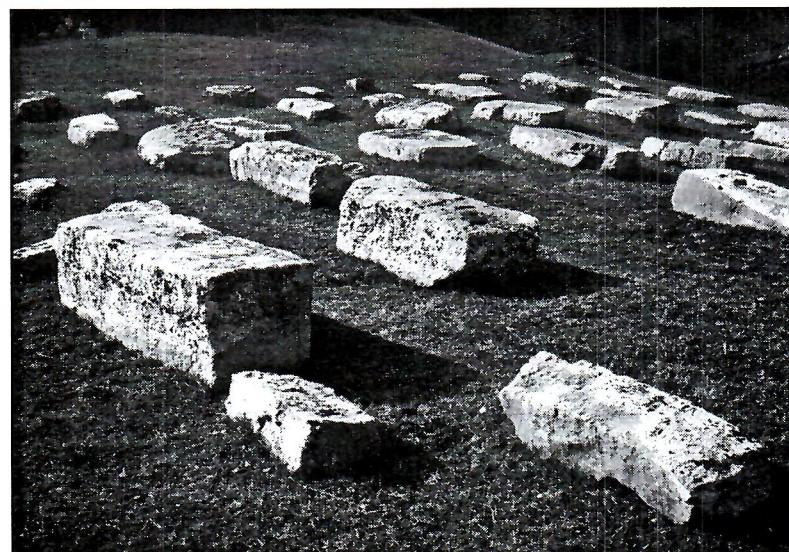
Izgradnjom javnih objekata, u posljednjih nešto više od stotinu godina, grobovi i stećci na ovoj nekropoli bili su ugroženi u dva navrata: prvi put izgradnjom željezničke pruge Mostar - Sarajevo 1884. i 1885. god., a drugi put izgradnjom brane HE Salakovac 1977. god. Uz suglasnost službe zaštite spomenika kulture stećci u Vituši preneseni su u neposrednu blizinu i nakon toga izvršeno je sustavno arheološko istraživanje 116 srednjovjekovnih grobova.

Ovo je bilo jedno od najobimnijih arheoloških istraživanja srednjovjekovnih nekropola sa stećcima koje je do sada obavljeno na širem području Bosne i Hercegovine.⁶

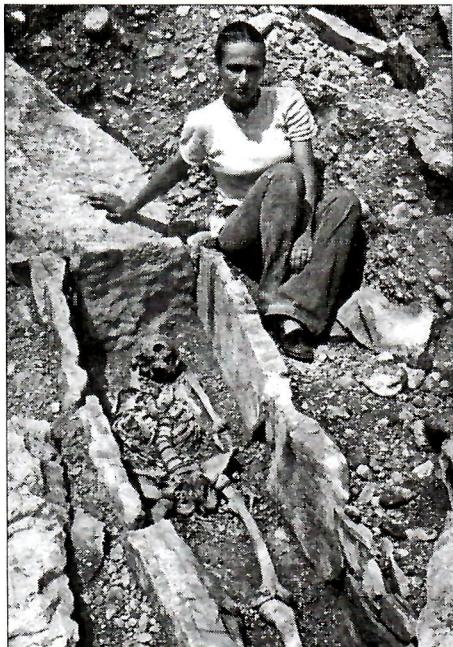
⁶ Arheološko istraživanje srednjovjekovne nekropole sa 116 grobova izvršila je A. Atanacković-Salčić sa suradnicima, a nadzor nad prijenosom stećaka na ovu lokaciju A. Zelenika, stručni suradnici Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Mostaru.

Sl. 2. Prijenos i zaštita stećaka s nekropole Vituša kod brane HE Salakovac na Neretvi. (Foto: Ć. Rajić)

Sl. 3. Stećci na novoj lokaciji nizvodno brane HE Salakovac. (Foto: Ć. Rajić)

Sl. 4. Istraživanje grobova na nekropoli Vituša kod brane HE Salakovac. (Foto: Ć. Rajić)

Stećci sjeverne mostarske kotline na lijevoj obali Neretve

Sjeverna mostarska kotlina geografski obuhvaća šire ravničarsko područje od Salakovca i Prigrada na sjeveru do Sutine i Vrapčića na jugu, rijeke Neretve na zapadu i padina Veleža na istoku. Ovo je ujedno najbogatije područje po broju srednjovjekovnih lokaliteta sa stećcima na teritoriji mostarske općine.⁷

Vrapčići

Prvo veće naselje od Mostara prema sjeveru, pored magistralnog puta za Sarajevo naziva se Vrapčići. Na širem području naselja do sada je evidentirano nekoliko manjih srednjovjekovnih nekropola sa stećcima.

- U središnjem dijelu bivšeg tvorničkog kompleksa predionice u Vrapčićima nalazi se jedan stećak u parkovskom prostoru nešto većih formi u

⁷ Uz već ranije poznate i u stručnoj literaturi objavljene srednjovjekovne nekropole sa stećcima, veći dio novootkrivenih lokaliteta ove vrste na području Hercegovine objavljeni su u *Arheološkom leksikonu BiH*, tom 3, Sarajevo, 1988.

obliku visokog sanduka. Kvalitetnije je obrađen i ukrašen motivima: polumjeseca, zvijezde i tordiranog užeta. Stećak se ne nalazi u izvornom položaju već je vjerojatno prenesen s nekog bližeg lokaliteta.

- Unutar pravoslavnog groblja također u Vrapčićima, oko 400 m istočno od magistralnog puta nalazi se manja nekropola od koje su sačuvana 4 stećka (3 ploče i dio polomljenog spomenika). Gornji dio jedne ploče ukrašen je štitom, mačem i kružnim udubljenjem zvanim vodenica.

- U neposrednoj blizini groblja locirana je srednjovjekovna gomila na kojoj se nalaze 2 stećka (1 kamena ploča i 1 vrlo zanimljiv veći križ visine 210 cm). Križ čiji su bočni kraci pravokutno završeni, a gornji polukružno ukrašen je s obje strane sa po tri kružna udubljenja, dok je na jednoj strani i motiv rozete.

- Oko 200 m sjeveroistočno od stare turske Džabića kule u Vrapčićima, pored seoskog puta i kuće D. Bovana na kamenoj gomili nalazi se 5 stećaka (4 ploče i 1 sanduk). Slabije su obrađeni i bez ukrasa.

- Pedesetak metara sjeverno od ovih stećaka također na kamenoj gomili nalazi se jedan stećak u obliku ploče bez ukrasa. Istočno od ovih stećaka nalaze se još četiri manje kamene gomile.

Potoci

Šire područje sjeverne mostarske kotline između magistralnog puta Mostar - Sarajevo i padina planine Velež naziva se Potoci.

Prema novijim arheološkim i historijskim istraživanjima obavljenim posljednjih nekoliko desetljeća 20. st. u Potocima je evidentirano više srednjovjekovnih nekropola sa stećcima.

Istočni dio Potoka nazivaju se Kuti.

- U starom pravoslavnom groblju u Kutima i u šumi pored groblja nalazi se veća nekropola s 27 stećaka (12 ploča, 14 sanduka i 1 sljemenjak). U usporedbi s drugim stećcima ovog područja spomenici su kvalitetnije klesarske obrade i raznovrsnijih ukrasa. Na 6 stećaka nalaze se plastični ukrasi: ženskog kola, divljih životinja, mača, križa, spiralne bordure, geometrijskog motiva, polumjeseca i kružnog obroča. Stećci su orijentirani po pravcu istok - zapad. Dio stećaka je utorio u zemlju. Nekropola se nalazi djelomično na posjedu U. Pejde.

- Oko 250 m južno od stare džamije u Potocima, u dvorištu P. Zovko nalazi se jedan stećak u obliku sanduka, ukrašen plitkoreljeffnom lozicom.

- Oko 350 m sjeveroistočno od džamije u ogradi vlasništvo M. Antelja nalaze se dva stećka u obliku ploče i sanduka. Stećci su bolje obrađeni i zbog korištenja obradivog zemljišta već davno su ugrađeni uogradu.

- U zaseoku Bošnjaci kod kuće S. Aćimovića nalazi se 6 stećaka (4 sanduka i 2 ploče) ugrađeni u ogradni zid dvorišta. Stećci su bolje obrađeni i vidljivi samo s jedne strane. Jedan stećak ukrašen je s dva plastična istokraka križa.

- Na širem prostoru zaseoka Bošnjaci, oko 400 m nizvodno od vrela Potoka, na lokalitetu Bare nalazi se veća nekropola s 28 stećaka (4 sanduka, 1 križ a ostalo su ploče i amorfni oblici). Većina stećaka djelomično je utonula u zemlju, a manji broj kvalitetnije obrađen. Na jednom stećku vidljiv je ukras lovca na jelena.

- U pravcu zaseoka Humi, na lokalitetu zvanom Milavino groblje, u blizini kuće M. Račića na manjem uzvišenju iznad potoka nalazi se nekropola sa 7 stećaka (5 sanduka i 2 ploče). Većina stećaka zarasla je u žbunje dok je jedan obrušen u potok.

- Oko 50 m zapadno od nekropole Bara u Bošnjacima uz rub seoskog puta nalazi se jedan stećak u obliku ploče. S gornje strane ukrašen je motivom većeg plastičnog mača.

- Na području sela Lišani u zaseoku Dabićevina, pored potoka zvanog Bujica nalazi se nekropola s osam stećaka (7 sanduka i 1 ploča). Stećci su pomjereni iz svog izvornog položaja. Manje su oštećeni i slabije obrađeni.

U blizini ove nekropole služba zaštite spomenika kulture iz Mostara vršila je zaštitno istraživanje na ostacima vjerojatno kasnoantičke bazilike.⁸

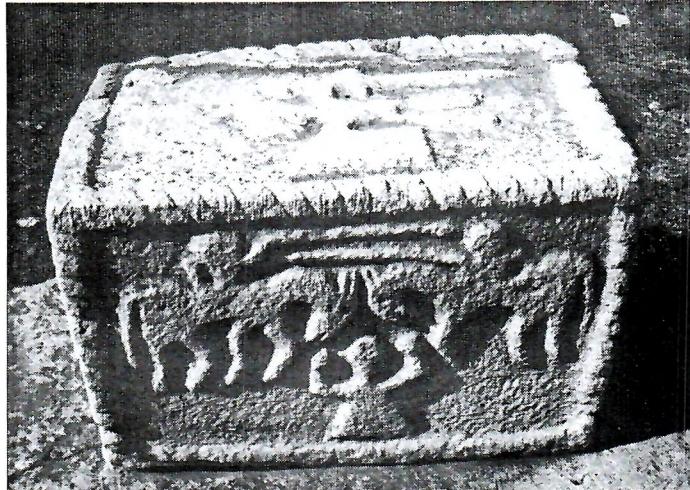
- Na širem području lokaliteta zvanog Krstina, sjeverno od kuće V. Aćimovića, na ledini Z. Bubala nalaze se 2 stećka (1 ploča i veći sanduk). Na gornjoj strani ploče uklesan je motiv većeg mača, sličan onome na osamljenom stećku u Bošnjacima.

Humilišani

- Na području zaseoka Humi, s obje strane ceste Potoci - Rujišta nalazi se jedna od većih srednjovjekovnih nekropola sa stećcima u ovom kraju. Nadgrobnika ima ukupno 60 (55 sanduka, 3 ploče i 2 križa). Cesta koja je probijena kroz nekropolu oštetila je veći broj grobova. Stećci su bolje obrađeni. Ukrašeno je 5 sanduka i 1 križ motivima: ratnik sa štitom i mačem, antropomorfni križ, vodenica i vijenac od kosih i cik-cak bordura. Na jednom sanduku je čirilični natpis prema kojem je ovdje pokopana "Vladisava divica".

Jedan od najljepših stećaka sa ove nekropole prenesen je u lapidarij Muzeja Hercegovine 1966. god. a sada se nalazi u parku Centra za kulturu u Mostaru.

⁸ Zaštitno arheološko istraživanje obavila je V. Atanacković-Salčić Vukosava.

Sl. 5. Stećak
s nekropole u
Humilišanima -
Potoci, prenesen
u lapidarij
Muzeja u Mostaru,
sada u parku
Centra za kulturu.
(Foto: Ć. Rajić)

Bijelo Polje

- Središnji dio naselja sjeverne mostarske kotline naziva se Bijelo Polje. Sjeverno od pravoslavne crkve 150 m na manjem zemljanim tumulu nalazio se jedan stećak u obliku sanduka. Stećak je 1984. god. prenesen na mjesto igralište oko 50 m od prvobitne lokacije.

Željuša

- Na širem području sela Željuša, između Neretve i magistralnog puta 350 m južno od Salakovca, na lokalitetu zvanom Borine nalazi se veća nekropola sa 27 stećaka (22 ploče, 3 sanduka i 2 sljemenjaka). Većina spomenika je skromnije klesarske obrade. Samo jedna ploča ukrašena je plitkoreliefnom trolisnom lozicom. Stećci na ovoj nekropoli desetljećima se stalno ugrožavaju jer su na udaru divlje deponije i eksploatacije šljunka.

- Sjeverno od prethodne nekropole 100 m također u Borinama nalazi se manja nekropola sa 6 stećaka (4 ploče i 2 sanduka). Jedan stećak u obliku ploče ukrašen je mačem i štitom i dva kružna udubljenja. I ova nekropola je također ugrožena kao i prethodna.

Prigradani

- Prigradani su manje selo udaljeno oko 2 km od Salakovca prema istoku. Na lokalitetu zvanom Krstina, pored puta za Podgorane, nalazi se manja nekropola sa 4 stećka (2 ploče i 2 sanduka) i nekoliko ulomaka

stećaka oštećenih radovima na putu. Stećci su slabije obrađeni, bez ukrasa i pojedini pomjereni iz prvobitnog položaja.

- Oko 100 m istočno od islamskog groblja u Donjim Prigrađanima, na lokalitetu zvanom Greblje nalazi se veća nekropola sa 59 stećaka (44 ploče i 15 sanduka). Stećci su razmješteni na širem prostoru u 4 skupine. Jedni su na erarnom zemljишtu a drugi unutar dvorišta stambenih objekata. Dio stećaka je kvalitetno obrađen i bez ukrasa dok su drugi ugroženi radovima na putu i samovoljnim zahvatima na deponiji otpada.

PODRUČJE SJEVERNOGA DIJELA MOSTARSKE OPĆINE

Sjeverno područje mostarske općine na kojem su evidentirane srednjovjekovne nekropole sa stećcima nalaze se u Gornjim i Donjim Jasenjanima, Drežnici i Vrdima. Geografski ovo je planinsko područje na padinama Prenja i Čabulje kroz koje je probijena neretvanska klisura i njena desna pritoka Drežanka. Kroz ovaj kanjon vode glavne komunikacije koje povezuju istočnu obalu Jadrana sa njenom unutrašnjošću.

Gornji Jasenjani

- Selo Gornji Jasenjani nalazi se na padinama planine Prenja, oko 5 km zračne linije istočno od Donje Drežnice. Na širem području sela nalazi se nekoliko manjih nekropola sa stećcima.

- Na lokalitetu zvanom Blace, na manjem uzvišenju pored Sakića potoka nalaze se 3 stećka (2 sanduka i 1 ploča). Dva stećka ukrašena su scenama ratnika sa psom i ljudskim figurama u kolu.

- Dvadesetak metara od ove nekropole nalaze se dva stećka koji su ugroženi pješčanim nanosom.

- U pravoslavnom groblju oko 100 m od prethodnih stećaka nalazi se nekropola sa 11 stećaka, pretežno ploča utonulih u zemlju i djelomično oštećenih. Od navedenih stećaka 4 su ugrađena u zid groblja.

- Nedaleko od groblja 25 m u pravcu istoka nalaze se također 3 stećka, zarasla u žbunje i bez ukrasa.

Donji Jasenjani

- Oko 400 m nizvodno od mosta na rijeci Neretvi kod Drežnice, između rijeke sada akumulacije i magistralnog puta, na lokalitetu zvanom Crkvina nalazi se nekropola sa 13 stećaka. Ukrašena su dva spomenika

motivima: scena lova na jelena, ratnik sa štitom i mačem, kružni vijenac i cik cak linija.

U tijeku radova na HE Salakovac, uza suradnju s investitorom služba zaštite spomenika kulture iz Mostara izvršila je zaštitu ovog srednjovjekovnog lokaliteta izgradnjom potpornog zida od maksimalnih voda akumulacije. Pored toga na ovom lokalitetu otkriveni su ostaci jedne stare crkve koja zajedno sa stećcima čini jednu cjelinu.⁹

Donja Drežnica

- Na dva lokaliteta zvana Sritne Njive u Donjoj Drežnici na lijevoj obali rijeke Drežnice nalazilo se 35 stećaka. God. 1970. riječna bujica Drežanka odnijela je gotovo čitavu njivu i stećke koji su se na njoj nalazili u korito rijeke.

- U tijeku radova na akumulaciji HE Salakovac, uz suglasnost službe zaštite spomenika kulture i stručni nadzor autora ovog priloga, ugroženi stećci iz riječnog korita preneseni su na novu lokaciju u novo urbanizirano naselje u Donjoj Drežnici pored osnovne škole, dok su 3 postavljena u parkovski prostor centra naselja.¹⁰

Sažetak

Zahvaljujući dugogodišnjem stručnom i istraživačkom radu i zaštiti kulturno-povijesnog naslijeđa, a naročito na inventarizaciji i rasprostranjenosti srednjovjekovnih nekropola sa stećcima na području Hercegovine, od šezdesetih do devedesetih godina prošlog stoljeća, autor ovoga priloga sa suradnicima došao je do niza novih podataka i saznanja o ovoj specifičnoj vrsti naših spomenika kulture.

Pored već ranije poznate historijske građe, obimnih terenskih istraživanja i dokumentacije došli smo do sustavnog pregleda najnovijih podataka o broju i rasprostranjenosti stećaka po mjestima, naseljima i lokalitetima na gradskom, prigradskom i sjevernom području mostarske općine. Nizom novih podataka o ovoj vrsti spomeničkog fonda upoznajemo se i sa zahvatima koje je bilo potrebno obaviti na spomenicima ugroženim javnim radovima na ovom području.

⁹ A. ŽELENIKA, Problem zaštite i prenosa stećaka u Hercegovini, *Hercegovina*, br. 2. Mostar 1982., str. 141.

¹⁰ ISTO, str. 141.